

Prisimenant prisimenantį: Froido ir Lakano indėlis į atminties supratimą

Greta Kaluževičiūtė

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, Psichologijos institutas
greta.kaluzeviciute@fsf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0003-1197-177X>
<https://ror.org/03nadee84>

Santrauka. Šiame straipsnyje nagrinėjamas Zigmundo Froido ir Žako Lakano teorinis indėlis į atminties supratimą, daugiausia dėmesio skiriant atminties prigimčiai ir išstūmimo mechanizmui. Froidas savo teorijoje atmintį suprantą kaip reprezentaciją ir pėdsakų sistemą, iškreiptą išstūmimo mechanizmų ir archeologiškai sluoksniuotą, o Lakanas interpretuoja atmintį kaip neišvengiamai formuojamą kalbos (ypač kalbinių „įtrūkimų“ tarp signifikantų ir signifikatų). Išstūmimo mechanizmas Froido teorijoje funkcionuoja kaip bandymas paslėpti traumuojančias, skausmingas ar nepriimtinas patirtis sąmonėje, šioms vėliau „sugrįžtant“ į žmogiškąją atmintį per sapnus, apsirikimus (angl. *Freudian slips*) ir simptomus. Lakanas, remdamasis struktūriniu lingvistika, šį procesą reformuluoja kaip nepavykusio signifikanto sugrįžimą, pabrėždamas Realybės ir simbolinės sistemos vaidmenį formuojant subjektyvią patirtį. Froido atminties modelyje subjektas turi potencialo analitinės įžvalgos būdu „susigrąžinti“ (iš sąmonės į sąmonę) išstumtą patirtį. Lakanas, priešingai, subjektą pateikia kaip iš prigimties suskilusį ir suformuotą Kito troškimo, todėl jo teorijoje atmintis yra ne atkūrimo, o konstravimo procesas. Išanalizavus pagrindinius Froido ir Lakano atminties modelių skirtumus, straipsnyje trumpai apžvelgiamas šių teorijų poveikis psichoanalitinei klinicinei praktikai.

Pagrindiniai žodžiai: Froidas, Lakanas, atmintis, išstūmimas, subjektyvumas, psichoanalitinė teorija, klinikinė praktika.

Remembering the Rememberer: Freud and Lacan's Contributions to Understanding Memory

Abstract. This paper explores the theoretical contributions of Sigmund Freud and Jacques Lacan to our understanding of memory, with a focus on the nature of memory and the mechanism of repression. While Freud conceptualises memory as a system of psychical representations and traces – often distorted by repression and archeologically layered – Lacan reconfigures memory within the structure of language (particularly within the ‘gaps’ between the signified and the signifier). For Freud, the function of repression is to conceal traumatic, painful or unacceptable experiences, which then reemerge (otherwise known as ‘the return of repressed’) through dreams, slips, or symptoms. Meanwhile, Lacan, drawing on structural linguistics, reframes this process as the return of a failed or foreclosed signifier, emphasising the role of the Real and the symbolic system in shaping subjective experience. Freud’s model of memory assumes that the subject has a potential capacity of recovering repressed content through analytic insight. In contrast, Lacan presents the subject as inherently split and constituted through the desire of the Other, making memory a construction rather than a retrieval. Following an examination of the key distinctions between Freud’s and Lacan’s theories of memory, the paper offers a brief discussion of how these ideas have influenced psychoanalytic clinical practice.

Keywords: Freud, Lacan, memory, repression, subjectivity, psychoanalytic theory, clinical practice.

Received: 2025-06-20. Accepted: 2025-07-18.

Copyright © 2025 Greta Kaluževičiūtė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Prisimenant prisimenantįjį: psichoanalitinis požiūris į atmintį

Britų psichologas ir psichoanalitikas Martinas A. Conway'us specialiaame *British Psychological Society* (BPS, 2006) leidinyje apie atmintį ir troškimus rašė: „*Vienas iš svarbiausių su atmintimi asocijuojamų pojūčių – tai praradimo jausmas.*“ Dar kūdikystėje pirmasis bandymas organizuoti prisiminimus yra siejamas su intensyviais jausmais, ypač – praradimo ar būties stokos jausmais, kai iš kūdikio akiračio pirmąkart „dingsta“ tėvai ar globėjai (o su jais dingsta ne tik poreikių tenkinimo šaltinis, bet ir savasties tęstinumas – tėvai ir globėjai ankstyvajame gyvenime sudaro kūdikio „aš“ patirtį ir supratimo jausmą). Vėliau, prisimenant tam tikrus mūsų suaugėliško gyvenimo įvykius, šie prisiminimai atrodo „šiurpūs“ ar net „klaidūs“ (vok. *unheimlich*; Freud, 1919): prisimenantysis patiria nerimo ar baimės jausmą, kuris kyla susidūrus su „*kažkuo pažįstamu*“ (prisimintu įvykiu), tačiau dabar tai patiriama „*kažkaip nebeatpažįstamai*“ (pats prisiminimo jausmas – susvetimėjęs, keliantis ir trauką, ir nenorą prisiminti tuo pat metu). Anksčiausi mūsų prisiminimai, anot Froido (1901), dažnai charakterizuojami kaip turintys mažai emocijų ir reikšmės, nors yra labiausiai gluminantys mūsų psichikoje. Conway (2005) argumentuoja, kad tokios „blyškios“ charakteristikos dažnai priskiriamos ir kitiems vėlesnio gyvenimo prisiminimams, ypač jei jie kupini skausmingų ar nemalonių patirčių.

Bandydamas paaiškinti šį fenomeną, Froidas rašė, kad prisiminimai nėra tokie, kokie atrodo (Freud, 1901). Pavyzdžiui, mūsų prisiminimai dažnai vaizduoja mus – t. y. prisimenančiuosius – iš perspektyvos, kuri „tikrame“ gyvenime nėra įmanoma. Pavyzdžiui, Conway (2006), prisiminimas savo jaunystės epizodą, kuriame sėdėjo ant virtuvinės kėdės ir ambivalentiškai skaitinėjo Froido „*Kasdienio gyvenimo psichopatologiją*“, šiuose prisiminimuose „mato“ save žiūrintį į vaizdą iš apačios, tarsi būtų aukštesnis už save. Tokia perspektyva prisiminimuose turi keletą pasekmių, tačiau akivaizdžiausia – prisiminimas buvo „apdirbtas“, o mūsų „perspektyva“ pridėta tada, kai jau buvo susiformavęs prisiminimo vaizdas. „*Kaip keista*, – rašė Conway (2006), – *matyti save arba tam tikrą savo atvaizdą prisimintime.*“ Išties – „prisimename“ ne tik tai, kas mums įvyko, bet ir save – prisimenantįjį.

Lygiai taip pat, kaip prisiminimuose išnyra netikėti mūsų atvaizdai, į sąmonę sugrįža ir išstumti prisiminimai. Froido ankstyvoji klinikinė praktika su isterijos kamuojamais pacientais atvedė prie esminės įžvalgos, kad pamiršti arba išstumti prisiminimai gali sugrįžti užslėpta forma, pavyzdžiui, per tam tikrus simptomus, juokus, sapnus, apsirikimus¹ (angl. *Freudian slips*) (Breuer & Freud, 1895/2001). Atmintis, pasak Froido, nėra pasyvus „įrašymo įrenginys“, bet aktyvi, dinamiška sistema – galinti iškraipyti, išstumti ir perkelti patirtis laike (iš praeities į dabartį ir *vice versa*). Jo 1896 m. pristatyta sąvoka *Nachträglichkeit* (dažnai verčiama kaip „uždelstas veikimas“) dar labiau komplikavo atminties sampratą: remdamasis šiuo konceptu, Froidas argumentavo, kad trauminė patirtis dažnai nėra fiksuojama paties trauminio įvykio metu, o retroaktyviai susiformuoja per vėlesnes patirtis (Freud, 1950/2001).

¹ Froidiškieji apsirikimai (arba kalbos riktas) – tai nevalingos kalbos, atminties ar veiksmų „klaidos“, atskleidžiančios pasąmoninius troškimus ar konfliktus.

Froido teorijai vystantis, jis vis labiau pabrėžė sluoksniuotą, netiesioginį atminties funkcionavimo pobūdį, ypač jos ryšį su pašamone; iš čia ir kilo atminties palyginimas su palimpsestu (rašomąja medžiaga, ant kurios, nuplovus ankstesnį tekstą, rašoma antrą, trečią ir daugiau kartų) – kur pėdsakai niekada nėra visiškai ištrinti, tik perrašyti (Freud, 1925/2001). Ši atminties, kaip ir išsaugančios, ir iškraipančios, samprata tapo centrine psichoanalitinės technikos dalimi, kurioje analitikas ieško išstumtos paciento medžiagos netiesioginio sugrįžimo sapnuose, laisvose asociacijose ir perkėlime².

Psichoanalitinė tradicija rūpinasi ne tik tuo, *kas yra prisimenama*, bet ir *kas prisimena*. Prisimenantysis nėra neutralus vidinio turinio stebėtojas, bet psichiškai įtrauktas ir aktyvus subjektas – tas, kurio santykis su atmintimi formuojamas nesąmoningo troškimo, gynybų ir perkėlimo dinamikų. Nors Froido psichikos modelis numato palyginti stabilų ego (sveikos raidos ir funkcionavimo kontekste), kuris vykstant analitiniam darbui pajėgus susigrąžinti išstumtą turinį, šį procesą visada lydi pasipriešinimas ir iškraipymai.

Prancūzų psichoanalitikas Žakas Lakanas, remdamasis Froido teorija ir radikalai ją reinterpretuodamas, perkėlė dėmesį nuo atminties kaip reprezentacijos į atmintį kaip struktūruotą kalbą. Lakanui pašamonė nėra vaizdų ar patirčių saugykla – jis teigia, kad ši yra „*struktūruota kaip kalba*“ (Lacan, 1957/2006). Šiuo požiūriu atmintis – tai ne prisiminimų atkūrimas, o reikšmės formavimas, vykstantis subjektui įsitraukus į simbolinę tvarką³. Taigi prisimenantysis nėra autonomiškas veikėjas, bet padalyta būtybė, kurią formuoja Kito⁴ troškimas ir kuri įsipainiojusi į signifikantų⁵ tarpusavio žaisimą.

Lakano psichoanalizėje ir pats prisimenančiojo poveikslas transformuojamas: nebe suverenas, prisimenantis savo praeitį ir apie ją „kalbantis“, o subjektas, „kalbinamas“ savo paties pašamonės. Lakano reinterpretacija meta iššūkį bet kokiam tiesioginiam atminties modelio supratimui, nes jo teorijoje atmintis traktuojama kaip iš principo trūkinėjanti, kalbos medijuojama ir susipynusi su simboline bei Realybės struktūromis⁶.

² Perkėlimas psichoanalizėje – tai reiškinys, kai pacientas nesąmoningai perkelia savo ankstesnių santykių (ypač vaikystės) jausmus, troškimus ir lūkesčius į terapeutą (ar kitą asmenį dabartiniuose santykiuose). Tai laikoma pagrindiniu terapiniu mechanizmu, nes per jį atsiskleidžia nesąmoningi konfliktai, kuriuos galima analizuoti gydymo procese.

³ Simbolinė tvarka (pranc. *l'Ordre Symbolique*) – socialinė ir kalbinė struktūra, į kurią subjektas patenka pradėdamas vartoti kalbą. Simbolinė tvarka nustato taisykles, reikšmes ir draudimus, formuoja mūsų tapatybę ir troškimus bei struktūruoja pašamonę.

⁴ Lakano psichoanalizėje „Kitas“ (su didžiąja K) atspindi simbolinę tvarką – kalbos, įstatymų ir socialinių struktūrų sritį, kuri formuoja subjekto tapatybę ir troškimą. Tai yra prasmės ir autoriteto sankirta, dažnai įkūnijama tokių figūrų kaip tėvai ir visuomenė. Skiriamos dvi pagrindinės reikšmės:

- Didysis Kitas (pranc. *l'Autre*): simbolizuoja išorinę struktūrą, kuri reguliuoja kalbą ir įstatymus (pašamonė).
- Mažasis kitas (pranc. *autre*): simbolizuoja kitą žmogų, matomą kaip varžovą ar savęs atspindį.

⁵ Signifikantas (pranc. *signifiant*) – tai garsas, vaizdas ar žodis – materialioji kalbos dalis. Lakano požiūriu, tai ne tik žyma, bet ir aktyvi jėga, kuri formuoja prasmę ir subjektyvumą. Signifikantai yra tarsi nesąmoningos struktūros „statybiniai blokai“.

Signifikatas (pranc. *signifié*) – tai sąvoka arba reikšmė, kurią siejame su signifikantu. Pavyzdžiui, žodis „medis“ (signifikantas) sukelia idėją ar vaizdinį, asocijuojamą su medžiu, kaip kad vešlus miškas ar ekologija (signifikatas).

⁶ Lakano psichoanalizėje Realybė (pranc. *le Réel*) – tai, kas nepasiduoda simbolizmui, – jos negalima išreikšti kalba. Kitaip tariant, tai patirtis, liekanti už reprezentacijos ribų (pvz., trauma, mirtis, kūniškos patirtys ar ribotumai, pribloškiančios, „protu nesuvokiamos“ patirtys – bandant kalbėti apie šiuos reiškinius, kažkas visada lieka neišsakoma).

Ši istorinė trajektorija – nuo Froido reprezentacinio modelio iki Lakano struktūrinio-kalbinio perkongigūravimo – žymi esminį posūkį, kaip psichoanalizė suvokia atmintį ir subjektyvumą. Skirtingai nei kognityviniai ar neuropsichologiniai modeliai, kurie dažnai aprašo atmintį kaip informacijos apdorojimo, saugojimo ir atgavimo sistemą, psichoanalitinė tradicija pabrėžia subjektyvų, nesąmoningą ir afektyvų atminties vaidmenį. Psichoanalizė klausia: *kodėl kažkas prisimenama būtent taip, kodėl dabar, ir kas lieka užmiršta?* Ji traktuoja atmintį ne kaip fiksuotą archyvą, o kaip dinamišką procesą, susijusį su fantazija, troškimu ir išstūmimu. Šiandienos moksliniame kontekste, kuriame dominuoja neuropsichologiniai paaiškinimai, psichoanalizė siūlo priešpriešą: atminties teoriją, kuri teikia pirmenybę prasmei, o ne mechanizmui; simptomui, o ne signalui; subjektyvumui, o ne objektyvumui. Atminties tyrinėjimas šiuo požiūriu išlieka itin svarbus ne tik klinikinei praktikai, bet ir norint suprasti sudėtingus būdus, kuriais individai ir visuomenės susiduria su trauma, tapatybe ir praeitimi.

Šiuo straipsniu siekiama aiškiau apibrėžti Froido ir Lakano teorinį indėlį į atminties sampratos sritį, skiriant ypatingą dėmesį atminties prigimčiai ir išstūmimo mechanizmui. Šie aspektai aptariami pasitelkiant klasikinius ir šiuolaikinius klinikinius pavyzdžius (atvejo analizės), taip pabrėžiant glaudų ryšį tarp žmogiškosios atminties supratimo ir klinikinės psichoanalitinės praktikos.

Atminties prigimtis

Froido reprezentacinis atminties modelis

Froidas atmintį suvokė kaip vidinį, psichinį procesą, kurio metu išorinė patirtis „įsirašo“ į mūsų sąmonę ir tampa psichine reprezentacija – *Vorstellung* (liet. vaizdiny). Šios reprezentacijos nėra paprasti patirčių atvaizdai – jos veikia kaip vidiniai pėdsakai, kurie, patekę į sąmonę, gali tapti neprieinami sąmonei. 1925 m. Froidas analizavo, kaip prisiminimai palieka žymę psichikoje, ir pabrėžė, kad net ir naujai atsirandanti patirtis nepanaikina anksčiau susiformavusių atminties žymių – jos išlieka ir gali vėl pasireikšti tam tikromis aplinkybėmis (Freud, 1925/1961).

Froido požiūriu, atmintis yra dinamiška – tai nėra statiška saugykla, bet veikimo laukas, kuriame skirtingi laiko momentai susipina, o dabartinės situacijos gali „pažadinti“ praeityje įsirežusius vaizdinius. Tam ypač svarbus yra išstūmimo mechanizmas, kuris leidžia psichikai apsisaugoti nuo konfliktinės ar trauminės patirties, paslėpdamas ją nuo sąmonės, tačiau nepašalindamas jos veikimo galios.

Froido garsioju „Doros“ atveju (Freud, 1905/1953) pacientė staiga neteko balso po su šeima susidariusios konfliktinės situacijos, kuri, paviršutiniškai žiūrint, atrodė nereikšminga. Tačiau giluminė analizė atskleidė, kad šis simptomas buvo susijęs su ankstesnėmis, išstumtomis patirtimis – ypač su dviprasmiškais santykiais tarp Doros tėvo ir kitos šeimos moters. Šios praeities situacijos nebuvo sąmoningai prisimenamos, tačiau jų atminties pėdsakai arba vaizdiniai (*Vorstellungen*) veikė toliau ir pasireiškė kaip neurotinis simptomas (balso netektis). Šis pavyzdys atskleidžia esminį Froido modelio principą: atmintis nėra

loginė rekonstrukcija, o aktyvus psichinis procesas, kurio metu praeities patirtys veikia dabartį per nesąmoningas prisiminimų „sroves“.

Lakano struktūrinis atminties modelis

Lakanas iš esmės reformuluoja Froido požiūrį į atmintį, teigdamas, kad sąmonė nėra vaizdinių ar potyrių saugykla, o yra „*struktūruota kaip kalba*“ (Lacan, 1957/2006). Šis teiginys reiškia, kad psichiniai reiškiniai – taip pat ir atmintis – nėra tiesioginiai patirties atspindžiai. Vietoj to prisiminimai įgauna prasmę tik kalbos struktūroje, kitaip tariant – per signifikantų tarpusavio sąveiką. Atmintis šiuo požiūriu yra ne objektas, kurį galima tiesiog atkurti ar prisiminti, bet nuolatinis prasmės kūrimo veiksmas, priklausantis nuo to, kaip subjektas (prisimenantysis) yra įtrauktas į simbolinę tvarką. Pavyzdžiui, signifikantas „tėvas“ įgyja prasmę tik simbolinėje opozicijoje su kitais signifikantais, kaip kad „moteris“, „vaikas“ ir pan. Kitaip tariant, egzistavimas pasaulyje yra reglamentuojamas mūsų dalyvavimo tam tikroje simbolių sistemoje (pvz., simbolinis šeimos ar profesijos statusas).

Vienas iš geriausiai žinomų Lakano klinikinių pavyzdžių – jo pacientės „Aimée“, kuriai diagnozuota psichozė, atvejo analizė, aprašyta Lakano 1932 m. daktaro disertacijoje. Ši moteris buvo sulaikyta po to, kai bandė užpulti žymią aktorę, kurią laikė atsakinga už savo nesėkmes. Lakanas nenagrinėjo šio atvejo kaip paslėptų trauminių prisiminimų iškilimo (klasikinė Froido strategija). Vietoj to jis parodė, kaip pacientės kalbinė produkcija (jos rašyti tekstai, žurnalai, vartojama kalba) struktūruoja jos subjektyvumą ir suteikia prasmę jos veiksams. Aimée elgesys ir „prisiminimai“ apie savo patirtas skriaudas nebuvo tiesioginiai jos traumos atspindžiai, o labiau simboliniai traumos artikuliacijos bandymai – tai, kaip ji, pasitelkusi kalbą, bandė struktūruoti savo vietą kitų (ypač moterų ir autoritetų) atžvilgiu. Kitaip tariant, jos simptomatika nebuvo „atsiminimas“, bet reikšmės generavimas per tam tikrą simbolinę poziciją, kurioje ji jautėsi atstumta (Lakano nuomone, Aimée užpuolė savo moterišką ego-idealą – aktorę, besimėgaujančią socialine laisve, autoritetu ir patraukliu įvaizdžiu).

Atmintis Lakano teorijoje – ne tai, kas yra prisimenama kaip duotybė, bet tai, kaip subjektas per signifikantus sukonstruoja savo vietą praeities ir dabarties santykiuose. Net ir psichozės atveju, kai simbolinė tvarka yra sutrikusi, atminties dinamika pasireiškia per kalbinį prasmės kūrimą – net jei šis yra fragmentiškas ar iškreiptas.

Froidas atmintį lokalizuoja psichinių reprezentacijų srityje – patirtys „įrašomos“ mūsų sąmonėje ir išstumiamos į sąmonę, tačiau vėliau gali būti atgaivintos ar suaktyvintos. Lakanas perkelia dėmesį nuo prisiminimų *turinio* į *struktūrą*, matydamas atmintį kaip simbolinį procesą, apibrėžiamą kalba. Šis pokytis reformuluoja prisiminimo koncepciją – iš atmintyje saugomos informacijos jis tampa prasmės kūrimo aktu. Taip pat keičiasi dėmesio centras: ne *ką* subjektas prisimena, o *kaip* jis per atmintį save pozicionuoja.

Atvejo analizės pavyzdys

Argyropoulou (2023) atvejo aprašymas iliustruoja, kaip Froido ir Lakano atminties modeliai gali būti pragmatiškai taikomi ilgalaikiame psichodinaminės terapijos procese.

Pacientas – 60 m. vyras – kreipėsi dėl lėtinės melancholijos, kuri pasireiškė nuolatiniais liūdesiais, energijos stoka ir savęs kritika. Terapijos metu, naudojant psichoanalitines technikas – laisvasias asociacijas, sapnų analizę ir interpretaciją – ilgainiui iškilo seniai išstumti emociniai prisiminimai apie jaunystės praradimus. Šie prisiminimai nebuvo tiesiogiai sąmoningi pradžioje, bet puikiai atitiko Froido modelį: *Vorstellungen* (vaizdiniai), kurie, nors ir buvo paslėpti, toliau darė įtaką paciento gyvenimui per įvairius simptomus. Neseniai suaktyvėjusios mintys apie seniai prarastus artimuosius veikė kaip nesąmoningi atminties pėdsakai, kuriuos Froidas apibūdintų kaip „išsaugotus“ – t. y. jie nebuvo sunaikinti, bet strategiškai išliko sąmonėje, kol tapo pakankamai aktyvūs, kad vėl iškiltų paciento sąmonėje.

Visgi pozityvus pokytis paciento gyvenime vyko būtent per kalbinę transformaciją. Pacientas perėjo nuo trumpų, fragmentiškų pasakojimų („*Visą laiką jaučiu tą tuštumą...*“) prie nuoseklesnių metaforų, pavyzdžiui, vėliau terapijoje pacientas apibūdino savo gyvenimą kaip „*šešėliuotą praeitį*“. Jo kalba tapo savęs struktūros įtvirtinimo priemone: pacientas perdėliojo santykį su kitais, įvardijo emocinius procesus simboliškai – tai liudija ne tik praeities turinio įsisavinimą, bet ir naujos savęs pozicijos išgyvenimą kalboje (ir simbolinėje tvarkoje). Šiuo atveju abu teoriniai atminties modeliai veikia sinergiškai: Froido reprezentatyvus modelis leidžia atkurti išstumtus prisiminimus, o Lakano struktūrinis modelis įgalina naujos tapatybės formavimąsi simbolinėje tvarkoje pasitelkus kalbą.

Išstūmimo mechanizmas

Froido išstūmimo (*Verdrängung*) samprata

Froido metapsichologijoje išstūmimas nėra paprastas nemalonių patirčių užmiršimas – tai aktyvus gynybinis mechanizmas, kuris pašalina psichologines patirtis iš sąmonės srities. Tačiau tai, kas išstumtama, nėra sunaikinama – šios patirtys lieka sąmonėje ir grįžta netiesioginiais būdais – kaip sapnai, simptomai, apsirikimai (Freud, 1915/1957). Būtent šį reiškinį Froidas įvardija kaip išstumtų psichikos procesų sugrįžimą (vok. *Wiederkehr des Verdrängten*) – tai, kas mums pažįstama, bet dėl mūsų pačių gynybos mechanizmų tapo svetima, grįžta trikdančiomis simbolinėmis formomis.

Trauminės atminties atveju išstūmimas dažnai pasireiškia kaip reprezentacijos ir afekto atsiskyrimas – t. y. žmogus gali nebepajėgti sąmoningai susieti konkretaus įvykio su jį lydėjusiu emociniu krūviu. Tokiu atveju pati trauma nebūtinai pamiřtama, tačiau ji neįtraukiama į nuoseklų, naratyvinę atmintį, kurią būtų galima papasakoti ar reflektuoti. Afektas (liūdesys, baimė, kaltė, gėda) išlieka aktyvus, bet jis „atsiskiria“ nuo savo reprezentacijos ir ima reikštis kitais kanalais – kaip somatiniai sutrikimai (pvz., nerimo priepuoliai, funkciniai kūno simptomai) arba simboliniai simptomai (pvz., pasikartojantys sapnai, obsesinės mintys, kompulsiniai veiksmai).

Froido garsusis „*Rat Man: A Case of Obsessional Neurosis*“ atvejis (Freud, 1909/1955) yra klasikinis pavyzdys, kaip išstūmimas gali sukurti simptomų formavimosi grandinę. Pacientą kankino intensyvios mintys apie tai, kad jo tėvui (o vėliau ir mylimai moteriai) gali būti padaryta sadistinė žala. Šios obsesijos atrodė absurdiškos ir svetimos, tačiau

analizės metu paaiškėjo, kad šios mintys reprezentuoja jau išstumtą patirtį iš praeities (paciento ambivalentiškai jausmai tėvui, sadistiniai vaikystės fantazijos fragmentai ir nesąmoningas kaltės jausmas). Šis turinys buvo per stiprus sąmonei ir todėl išstumtas, tačiau nesunaikintas – jis grįžo simptomu, t. y. simboliniu veiksmu, išreiškiančiu tai, ko nebuvo įmanoma įvardyti tiesiogiai.

Šiuo atveju ypač svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad simptomas veikia dvigubu režimu: viena vertus, jis maskuoja nepriimtą psichinį turinį (reprezentacija yra užslėpta), kita vertus, simptomas leidžia šiam nepriimtinam psichiniam turiniui egzistuoti simboliškai, net jei ir iškreiptai. Tai yra esminis Froido principas: kas yra išstumta – nedingsta, o grįžta – ne kaip sąmoningas prisiminimas, bet kaip vidinis konfliktas.

Lakano išstūmimas kaip sutrikęs signifikantas

Lakano požiūriu, išstūmimas yra signifikanto sutrikimas – t. y. tam tikro žodžio, ženklo ar reikšmės vieneto pašalinimas arba nesėkmingas įtraukimas į kalbinę grandinę. Tai ne paslėptas turinys, o simbolinės tvarkos įtrūkis, kuris atsiskleidžia kaip to, ko neįmanoma artikuliuoti, grįžimas. Lakanas pabrėžia, kad tai, kas išstumta, grįžta ne tiek kaip prisiminimas ar sąmoningas turinys, o kaip spraga – vieta, kur trūksta signifikanto. Čia pasireiškia perteklinis afektas, simptomas arba *jouissance* – paradoksali, trikdanti malonumo ir kančios samplaika (Lacan, 1966/2006).

Lakano teorijoje išstumtų psichikos procesų sugrįžimas dažnai pasireiškia Realybėje – tai sritis, kuri, pasak Lakano, yra anapus simbolizmo, todėl lieka už kalbos ribų. Realybė pasirodo tada, kai simbolinė tvarka „suskamba“, kai kalba negali artikuliuoti tam tikros patirties, ir būtent tada subjektas patiria kažką nepakeliamo – nerimą, somatinį simptomą ar psichikos pertrūkį. Kitaip tariant, išstūmimas, pasak Lakano, nėra linijinis procesas (kaip kad įvykis → išstūmimas → prisiminimas), o struktūrinis ribotumas: tam tikros reikšmės negali būti įtrauktos į kalbinį tinklą, todėl jos grįžta kaip simptomai, elgesio pasikartojimai arba kaip subjekto susidūrimas su tuo, kas jam neįvardijama, bet vis dėlto labai tikra (pvz., akistata su mirtimi arba meilė).

Savo XI seminare (Lacan, 1973/1998) Lakanas kalba apie pacientą, kuris nuolat atidėliojo sprendimų priėmimą, ieškojo begalinio žinojimo, tačiau jokia būdu nesiryžo veikti. Iš pirmo žvilgsnio tai galėjo atrodyti kaip kažkas, ką reikia „ištraukti į paviršių“ (į sąmonę). Tačiau Lakanas pasiūlo kitą interpretaciją: šis begalinis abejojimas ir neryžtingumas yra simptomas, kylantis iš trūkstamo signifikanto – ženklo, kuris galėtų struktūruoti subjekto tapatybę ir norą. Pacientas nesugebėjo „įrašyti“ savęs į simbolinę tvarką, nes jam trūko žodžio ar pozicijos, kuri jam leistų susitapatinti su troškimu. Todėl simptomų grandinė (klausimų kartojimas, atidėliojimas, ritualiniai mąstymo veiksmai) ne grąžina pamirštą turinį, o rodo skylę simbolinėje sistemoje – būtent tai, ko pacientas negali įvardyti, bet kas vis tiek „veikia“ jo elgesį. Lakanas tai vadina simptomo realumu – tai, ką galima pamatyti kalbos ribotumuose, kas priešinasi artikuliacijai.

Tiek Froidas, tiek Lakanas pripažįsta išstūmimą kaip svarbiausią psichikos veikimo principą, tačiau jų teorijos skiriasi tuo, kas yra išstumiama ir kaip tai grįžta. Froidas akcentuoja turinį – dažniausiai infantilius troškimus ar traumas, kurios grįžta užmaskuotomis

formomis. O Lakanas pabrėžia *formą* – simbolinės struktūros sutrikimą. Froidas mato *simbolinį objekto pakeitimą*, o Lakanas pabrėžia *simbolinį trūkumą*: tai, kas neįvardyta, bet vis tiek įsiveržia kaip subjekto kalbos ar kūno sutrikimas. Šis teorinis skirtumas keičia ir klinikinį uždavinį: Lakano analizės tikslas nėra vien išstumto turinio atgavimas, bet ir dėmesys kalbos lūžiams, nesąmoningoms pertraukoms, *jouissance* pasireiškimui ir tiems momentams, kai atsiskleidžia subjekto susidūrimas su Realybe.

Atvejo analizės pavyzdys

Rosell-Bellot ir kt. (2025) atvejo analizės kontekstas leidžia iliustruoti, kaip Froido ir Lakano požiūriai į išstūmimą gali būti taikomi paauglių terapijoje. 14 m. mergina buvo pasiūsta į terapiją dėl emocinių ir somatinių skundų bei impulsų kontrolės sunkumų. Nors iš pradžių pacientė sunkiai verbalizavo savo patirtis, terapijos metu palaipsniui iškilo užslėptos reakcijos į seksualinės prievartos situacijas ir sisteminį smurtą šeimos aplinkoje. Dirbant per simbolinį žaidimą ir laisvasias asociacijas išryškėjo išstumti afektai – kaltė, baimė, pyktis – kurie, nors ir nebuvo sąmoningai įvardyti, liko aktyvūs pacientės psichikoje. Šis procesas atitiko Froido teorinį modelį, kuriame išstūmimas atspindi psichinio turinio pasitraukimą iš sąmonės ir jo sugrįžimą kaip simptomų. Simptomai čia veikė kaip psichiniai pėdsakai (*Vorstellungen*), kuriuos galima rekonstruoti juos interpretuojant – tai leido pacientei palaipsniui struktūruoti emocinius išgyvenimus ir silpninti simptomų intensyvumą.

Esminis pokytis įvyko tada, kai pacientė pradėjo vartoti metaforinę kalbą – pavyzdžiui, apibūdindama savo būseną kaip „*tamsos šydą, dengiantį vidų*“. Šis momentas liudijo įvykus simbolinį lūžį – signifikanto, kurio ilgą laiką trūko, įvedimą į kalbinę struktūrą. Žvelgiant iš Lakano teorinės perspektyvos, išstūmimas čia pasireiškė ne kaip išstumto turinio sugrįžimas, o kaip simbolinės spragos veikimas: tai, kas negalėjo būti pasakyta, sugrįžo kaip simptomas, kuris galiausiai tapo įvardytas. Šiuo atveju išstūmimas tampa ne psichinio turinio „užmiršimu“, o struktūriniu ženklu to, ko nebuvo galima įtraukti į simbolinę tvarką. Tik suformavus metaforinį signifikantą, buvo įmanomas simptomų pokytis.

Froidas ir Lakanas moderniame terapiniame diskurse

Tiek Froido, tiek Lakano teoriniai modeliai išlieka svarbūs klinikinėje praktikoje, tačiau jų taikymas įgauna naujų niuansų. Pavyzdžiui, Bistoen ir kt. (2014) iš naujo interpretuoja Froido *Nachträglichkeit* sąvoką – uždelsto veikimo principą – ir teigia, kad ši sąvoka leidžia ne tik rekonstruoti praeities trauminius įvykius, bet ir suprasti, kaip dabartiniai kontekstai juos perstruktūroja. Tokia perspektyva praplečia Froido modelį, pabrėždama, kad atmintis terapijoje formuojasi ne tik retrospektyviai, bet ir perspektyviai – kaip galimybė transformuoti tai, kas buvo, per dabarties simbolinę struktūrą. O jau aptarta Argyropoulou (2023) atvejo analizė pabrėžia, kad melancholijos gydymas reikalauja ne vien išstumto turinio atskleidimo, bet ir kalbos transformacijos – kai pacientas pradeda vartoti metaforinę kalbą, pasikeičia ne tik jo naratyvai, bet ir pats subjekto santykis su atmintimi.

Lakano teorinė pozicija taip pat įgauna aktualumo, ypač analizuojant subjekto formavimąsi per kalbą ir perkėlimą. Hewitson (2025) aptaria, kaip poetiškai transformuota kalba gali tapti būdu išreikšti tai, kas kitu atveju liktų neišreikšta Realybėje. Jis remiasi Lakano mintimi, kad subjekto santykis su praeitimi visada yra medijuojamas Kito troškimo ir signifikantų grandinės – todėl „prisiminti“ reiškia ne atrasti, o perkonstruoti. Vanheule ir Verhaeghe (2008) išsamiai analizuoja, kaip lakaniška struktūrinės traumos teorija padeda klinikiniame darbe su pacientais, patyrusiais psichikos susiskaidymą ar simbolinės tvarkos žlugimą. Jie teigia, kad tokiais atvejais atmintis sugrįžta ne kaip vientisas naratyvas, bet pertrūkia, per simptomus, kuriuos galima interpretuoti kaip signifikantų grįžimą Realybėje. Taigi šiuolaikinė klinikinė praktika rodo, kad tiek Froido, tiek Lakano modeliai išlieka produktyvūs, jei jie taikomi lanksčiai – ne kaip konkurenciniai, bet kaip vienas kitą papildantys ir besikeičiantys požiūriai į atmintį, subjektyvumą ir simbolinį tvarkymą su praeitimi.

Išvados

Straipsnyje nagrinėti du skirtingi, tačiau vienas kitą papildantys psichoanalitiniai atminties modeliai – Froido reprezentacinis ir Lakano struktūrinis – leidžia geriau suprasti ne tik *ką* prisimename, bet ir *kaip* bei *kodėl* tai prisimename būtent tokiu būdu. Froidas pabrėžė, kad atmintis yra psichinių reprezentacijų laukas, kuriame išorinė patirtis palieka pėdsakus, kurie vėliau gali būti išstumti, tačiau išlikti mūsų sąmonėje ir sugrįžti kaip simptomai. Lakano teorijoje šie pėdsakai netenka stabilios reikšmės: jie įgyja prasmę tik simbolinėje struktūroje, per signifikantų žaismą ir subjekto padėtį Kito atžvilgiu. Atmintis čia tampa ne įvykio „įrašų“ sąmonėje, o jo reikšmės generavimu – dažnai su spragomis, trūkiais ir nutylėjimais.

Klinikinė praktika rodo, kad šie teoriniai požiūriai nėra vien abstraktūs modeliai – jie leidžia geriau suprasti, kaip atmintis veikia terapijoje. Reprezentacijos ir struktūros, išstūmimo ir trūkumo, prisiminimo ir prasmės su(si)kūrimo dialektika leidžia pažvelgti į žmogaus psichiką kaip nebaigtą, dinamišką procesą. Paciento galimybė kalbėti – tiek apie prisimenamas partys, tiek apie pačią kalbą, kuria jis tai išsako, – tampa tuo tašku, kuriame terapinis darbas transformuoja simptomą į simbolį, o subjekto santykį su praeitimi – į naują savęs supratimą. Šitaip psichoanalitinė atminties samprata išlieka aktuali ne tik klinikiniame, bet ir kultūriniame bei filosofiniame kontekste, kviesdama mus ne tik prisiminti, bet ir iš naujo klausti – *kas yra prisimenantysis ir ką reiškia prisiminti?*

Literatūra

Argyropoulos, K. (2023). A case report of a man with melancholy 60 years old following psychoanalytical psychotherapy for four years. *International Journal of Psychology and Psychoanalysis*, 9(1), Article 064. <https://doi.org/10.23937/2572-4037.1510064>

Bistoën, G., Vanheule, S., & Craps, S. (2014). Nachträglichkeit: A Freudian perspective on delayed traumatic reactions. *Theory & Psychology*, 24(5), 668–687. <https://doi.org/10.1177/0959354314530812>

Breuer, J., & Freud, S. (1985/1955). Studies on hysteria. In J. Strachey (Trans. & Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 2, pp. 1–305). Hogarth Press.

- Conway, M. A. (2006). Memory and desire: Reading Freud. *The Psychologist*, 19(9), 548–550. <https://www.bps.org.uk/psychologist/special-issue-memory-and-desire-reading-freud>
- Freud, S. (1901). The psychopathology of everyday life. In J. Strachey (Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, Volume VI* (pp. vii–296). Hogarth Press.
- Freud, S. (1905). Fragment of an analysis of a case of hysteria. In J. Strachey (Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, Volume VII* (pp. 1–122). Hogarth Press.
- Freud, S. (1909). Notes upon a case of obsessional neurosis. In J. Strachey et al. (Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, Volume X* (pp. 151–318). Hogarth Press.
- Freud, S. (1915). Repression. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 14, pp. 141–158). Hogarth Press.
- Freud, S. (1919). The uncanny. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 17, pp. 217–256). Hogarth Press.
- Freud, S. (1925). A note upon the ‘mystic writing-pad’. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 19, pp. 225–232). Hogarth Press.
- Freud, S. (1950). Drafts and notes: Letters to Wilhelm Fliess, 1887–1904. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 1, pp. 175–280). Hogarth Press.
- Hewitson, O. (2025, May 9). History, memory, poetry: Constructing subjectivity in the transference. *Lacan Online*. <https://www.lacanonline.com/2025/05/history-memory-poetry-forms-and-constructions-in-psychoanalysis/>
- Lacan, J. (1957/2006). The agency of the letter in the unconscious or reason since Freud. In B. Fink (Trans.), *Écrits: The first complete edition in English* (pp. 412–444). W. W. Norton.
- Lacan, J. (1973/1998). *The seminar of Jacques Lacan, Book XI: The four fundamental concepts of psychoanalysis* (J.-A. Miller, Ed., A. Sheridan, Trans.). W. W. Norton.
- Lacan, J. (1966/2006). The function and field of speech and language in psychoanalysis. In B. Fink (Trans.), *Écrits: The first complete edition in English* (pp. 197–268). W. W. Norton.
- Rosell-Bellot, G., Izquierdo-Sotorrío, E., Huertes-del Arco, A., RuedaExtremera, M., & Brenlla, M. E. (2025). Treating complex trauma in adolescence: A case study of brief focal psychotherapy after vicarious gender violence and child abuse. *Behavioral Sciences*, 15(6), Article 784. <https://doi.org/10.3390/bs15060784>
- Verhaeghe, P., & Vanheule, S. (2008). Posttraumatic stress disorder (PTSD), actual pathology, and the question of representability: A reply to “Attachment deficits, personality structure, and PTSD” (J. Mills). *Psychoanalytic Psychology*, 25(2), 386–391. <https://doi.org/10.1037/0736-9735.25.2.386>